

Damir Cavnik

Mag. Damir Cavnik je univerzitetni diplomirani pravnik in magister znanosti s področja davčnega prava. Strokovno se je izpopolnjeval na Securities Exchange Commission v Washingtonu v ZDA, na Financial Services Authority v Londonu ter drugod po svetu. Deset let je bil predsednik Odbora za preverjanje strokovnih znanj za pridobitev dovoljenja za opravljanje poslov borznega posrednika ter član delovne skupine Evropske centralne banke in Banke Slovenije za uvedbo čezmejnega poravnalnega sistema Target2Securities. Pri Združenju bank Slovenije je predavatelj in član izpitne komisije. Je avtor številnih strokovnih prispevkov s področja mednarodne obdavčitve ter investicijskega bančništva. V prostem času se ukvarja s študijem jezikov, zgodovine in pohodništvom.

EMILIJAN CAVNIK: MOJA DACHAUSKA POT

Uvod¹

Ta zgodba predstavlja pretresljiv zapis resničnih življenjskih dogodkov taboriščnika in partizana 14. divizije Emilijana Cavnika iz okolice Šoštanja, ki so se odvijali med letoma 1944 in 1945. O tem, kako je pod Smrekovcem skupaj s soborci padel v zasedo

¹ Sledeči prispevek je sestavljen iz dveh delov, in sicer iz intervjuja, ki ga je z Emilijanom Cavnikom opravil Damir Cavnik, ki je pričevanje zapisal in uredil. Temu glavnemu delu sledi še komentar Davida Vidmarja Čeruja, ki na podlagi ohranjene dokumentacije iz nemških in izraelskih arhivov potrjuje Emilijanovo zgodbo in jo umešča v časovno točnejši okvir. Poleg samega pričevanja je v prispevku podano še slikovno gradivo, ki prikazuje ohranjene predmete in dokumentacijo.

nemške vojske ter bil pripeljan na zaslišanje in mučenje v Črno na Koroškem, od tam pa po dolgi poti preko Dravograda, Celovca in Münchna v koncentracijsko taborišče Dachau. Predstavljena so njegova doživetja s poti po zaporih in mestih v tistem nevarnem času.

Osrednji del zgodbe opisuje njegove žive spomine, kako so živeli ter skušali preživeti taboriščniki v zloglasnem koncentracijskem taborišču Dachau. Še posebej je pretresljiva izpoved o premestitvi v še bolj kruto podružnično taborišče sredi gozda, kjer so na najbolj grozovit in ponižujoč način razčlovečili ljudi, jim odrekli hrano, pitno vodo in oblačila ter jih obenem gole in bose izčrpavali s težaškim delom do smrti.

V tem grozljivem taborišču se srečata usodi dveh Slovencev, od katerih se je eden pridružil okupatorju in delal zanj ter celotno vojno preživel v relativno materialno varnem in udobnem, a moralno povsem izprijenem pošastnem okolju. Le-ta je svoje sorojake videl zgolj kot žive mrtvece, s katerimi ni bil pripravljen deliti niti skorje kruha. Na drugi strani pa je izpovedovalec Emilijan, ki je zaradi težaškega in razčlovečenega dela popolnoma izčrpan, zgaran in telesno uničen, a na koncu preživi in v svojem boju za življenje izkaže ljubezen do domovine in moralno zmago nad svojimi mučitelji in zatiralci, ki so njemu, njegovim lokalnim rojakom in slovenskemu narodu namenili dokončno iztrebljenje.

Izpoved se zaključuje z opisom njegovega zdravljenja in okrevanja v osvobojenem taborišču in odhodom v domovino skoraj tri mesece po koncu vojne.

Pričetek dachavske zgodbe Emilijana Cavnika

Ko sem v začetku januarja leta 1945 prišel skozi vrata zloglasnega taborišča Dachau, ves prašen od zavezniškega bombardiranja, je bil komaj dober teden dni od tega, kar so nas pod Smrekovcem zajeli nemški vojaki, a zdela se mi je že cela večnost. Bil sem izmučen, neprespan in lačen. V mislih se mi je odvrtela dolga pot preteklega tedna, ki me je pripeljala v ta peklenski kraj ...

Pred zajetjem smo se v jurišnem bataljonu Šerčerjeve brigade XIV. divizije dneve in noči, ko smo prebili obroč pri Svetem Antonu, skušali regrupirati, a so bili Nemci ves čas za nami, kamor koli smo se zatekli.² Na območju pod Uršljo goro, v Črni na Koroškem, na Slemenu, v Belih Vodah, povsod so bili. Nismo se jim mogli izogniti. Večkrat so na naše položaje streljali tudi z granatami, še posebej s Svetega Križa pri Belih Vodah, kjer so imeli topovske baterije. Pot je bila še posebej težka, ker smo s seboj nosili tudi ranjence, ki smo jih z velikim trdom na koncu vendarle varno prinesli v partizansko bolnico sredi gozda nad Ljubnim. Do takrat sem imel kljub lakoti in izmučenosti veliko srečo. Nemške granate in krogle so me večkrat za las zgrešile, tega pa ne morem reči za premnoge nesrečne soborce in vrstnike, s katerimi smo skupaj šli v partizansko divizijo.

Ko se je naša četa vračala iz partizanske bolnice proti Smrekovcu, da bi tam našli preostanek divizije, smo padli v zasedo. Nismo se mogli izogniti Nemcem. Obkolili so nas. Nekateri starejši borci so bili bolj spretni in jim je uspelo pobegniti iz obroča. A nas, skupino petnajstih predvsem mladih partizanov, so skupaj s prijatelji in soborci Cirilom, Gaberlijem, Florjanom ter s partizanom duhovnikom srednjih let zajeli in tesno zvezali ter nas po gozdnem kolovozu skozi temno noč odvedli v dolino Črne na Koroškem.

Zapri so nas v majhen, mrzel in vlažen betonski bunker ob cesti blizu naselja, kjer smo čakali na zaslišanja. Tovariš duhovnik je iz ust izpljunil rožni venec, ki ga uspel nekako skriti, preden so nam Nemci zvezali roke. Molil je celo noč. Poskušal nas je spodbuditi, da bi molili skupaj, a smo bili preveč zaskrbljeni. Minila sta noč in dan. Naslednjo noč so esesovci začeli zasliševati, vsakega posebej. Vsakič, ko se je kdo vrnil z zaslišanja, je imel solze v očeh, saj so nas brutalno pretepali, tudi duhovnika. Mislil sem, da vsaj njega ne bodo, a kot se je izkazalo,

² Več o bojih Šerčerjeve brigade na Štajerskem in Šaleškem glej: Marolt, Jože. Šerčerjeva brigada na Štajerskem. Maribor: Založba Obzorja, 1993. Za seznam borcev glej strani 421–542, na kateri je na strani 436 omenjen tudi Emilijan Cavnik (op. avt.).

je bil deležen dodatnih udarcev. Potem sem prišel še sam na vrsto. Ura je bila zelo pozno ponoči oziroma v ranem jutru, ko sem tudi jaz prestal zaslišanje. Skušal sem se izgovoriti na svojo mladost in da ničesar ne vem, vendar sem bil ob zajetju polno oborožen s strelivom in puško ter oblečen v uniformo partizanske vojske, zato mi ničesar niso spregledali. Zabrusili so mi, da bom moral »mlad gor ali dol« kazen odslužiti kot vsi ostali. In tako je bilo. V bunker sem se vrnil izmučen in še bolj prestrašen. Čez nekaj ur so nas naložili na vojaški tovornjak in nas odpeljali v Dravograd. V svoji mladostni naivnosti sem mislil, da je bilo najhujšega konec in da bomo tam pričeli z aporniškim delom, a vendar se je dolga in boleča pot šele začela.

Bilo je že jutro, ko smo prispeli in izstopili iz tovornjaka. Postavili so nas v vrsto pred železniško postajo v Dravogradu. Kmalu je mimo pripeljal vlak, s katerega so morali potniki izstopiti. Tam jih je čakal SS poveljnik, ki je potnikom sporočil, naj si le ogledajo bandite, ki uničujejo nemški rajh. Stali smo v vrsti. Lačni, žejni, premraženi, ponižani, pretepeni, strgani. Na moje začudenje so nas začeli potniki zmerjati v nemškem, pa tudi v slovenskem jeziku: »*Du Schwein, Banditen, lopovi, komunisti!*« Mnogi so nam pljunili v obraz.

Ko je vlak odpeljal, smo popljuvani po obrazu in telesu odšli po hribu navzgor. Bilo je jasno jutro in bil je hud mraz, okoli minus 20 stopinj. Ko smo prispeli do cilja, nas niso odpeljali v hišo ali kakšno klet, ampak v globok bunker, skrit za železnimi vrati pod zemljo, ki bi lahko služil tudi kot zbiralnik vode. V bunkerju je bilo pol metra ledeno mrzle vode, ki je ves čas pritekala po notranjih stenah bunkerja, da nam je segala do kolen in še višje. Zaprli so nas noter. Ključavnica je zaškripala in vse je utihnilo. Brez hrane, brez svetlobe. Dan in noč smo morali preživeti v ozkem in nizkem bunkerju. Višji soborci so se morali ves čas sklanjati. Zrak je bil mrzel, rezek in pomešan z vonji naših oblačil in teles. Nismo se mogli nasloniti na zidove, ker je po njih neprenehoma tekla ledena voda. Če bi se usedel, bi sedel v vodo in bi takoj otrpnil, tako smo stali sklonjeni pokonci dan in noč v mrzli vodi, da nismo čutili nog. Kašljali smo in se tresli ter se stiskali skupaj, da smo se vsaj malo greti drug ob dru-

gem. Ponoči je obnemogel tovariš duhovnik, padel je v vodo in v nezavest. Skušali smo ga držati pokonci. Tolkli smo po vratih in vpili ter skušali priklicati stražo. Nihče nas ni slišal. Tovariš duhovnik se iz nezvesti ni prebudil in do jutra je umrl od mraza v tistem ledenem bunkerju.

Končno je nastopilo jutro, ko so bunker odprli. Hoteli smo premraženi in prestrašeni brž iz njega, a smo se komaj premikali, saj so bile naše noge popolnoma omrtvičene. Tresli smo se, kašljali in šklepetali z zobmi. Straža je odvela truplo soborca iz bunkerja. Nato je sledilo ponovno zaslišanje s podobnimi vprašanji, s katerimi so nas zasliševali že v Črni na Koroškem. Zdelo se mi je nesmiselno. Utrujen, omotičen in premražen sem odgovarjal na ista vprašanja, a se je poveljniku SS zazdelo, da se moja izjava razlikuje od tega, kar je bilo napisano v zapisniku zaslišanja predpretekle noči. Vstal je, me srepo pogledal in me tako udaril, da sem padel v drug kot sobe. Ko sem ponovno vstal, sem ga po nemško vprašal: »*Warum, herr General, schlagen sie Kinder?*« (»*Zakaj, gospod general, pretepate otroke?*«). Bil sem star 16 let in tudi za glavo manjši od vseh ostalih. Vendar se ga ni dotaknilo. Še enkrat mi je prisolil klofuto, ker sem si drznil vprašati, a tokrat ne tako močno. S tem dejanjem je zaključil zaslišanje in pomahal, naj grem. Privedeni smo bili v nekakšno neogrevano zaporniško celico. Srečen sem bil, da je bila vsaj suha, da smo se lahko malo posušili in da nas niso spet vrnili v grozljivi bunker z vodo.

Proti večeru je po nas prišel tovarnjak in nas odpeljal v zapor v Celovec. Spet je bila noč. Ko smo vstopili v Celovški zapor, je bil prenatrpan. Stražarji niso vedeli, kam naj bi nas dali. Celice so bile nabito polne. Tisti, ki so želeli spati, so se morali izmenjevati z ostalimi sojetniki, ki so takrat stali. Ampak v celicah je bilo vsaj za silo toplo. Ko sem opazoval, kam sem prišel, sem ugotovil, da smo pristali med »rednimi kriminalci«, ki so vsaj nekateri tam že leta zaprti. Ampak kljub temu se mi je zdelo, da je bilo vsaj za silo udobno, glede na to, da smo v XIV. diviziji navadno spali pod smrekami ali pa na položajih v kakšnih grabnih, noči v Dravogradu pa tudi še nisem pozabil. Sedaj pa smo bili, kakorkoli se že to čudno sliši, v civilizirani stavbi, s streho,

za silo ogrevano in nikoli ne bom pozabil, da sem tam dobil pravo krompirjevo juho, ki je nisem jedel že od takrat ko sem zapustil dom očeta in mame. Pol litra prave vroče in zabeljene krompirjeve juhe.

V celovških zaporih smo ostali dva dneva. Ob dveh zjutraj je prišel po nas transport, na katerega smo se morali vkrcati »komunisti«. Vsi, ki smo bili zajeti kot partizanski borci, smo imeli takšno ime. Komunisti ali pa banditi. Bilo nas je 84 »komunistov«, zbranih z vseh koncev in krajev Slovenije, nekaj je bilo tudi koroških partizanov iz Avstrije. Pred zaporom nas je čakal tovornjak, ki nas je peljal do vlaka z živinskimi vagoni. Zdelo se mi je, da parni vlak zelo zelo počasi vozi skozi noč. Ni in ni bilo konca noči. Nekje daleč v ozadju se je slišalo zamolklo bobnenje. Drenjali smo se v živinskem vagonu, ko smo ob jutranjem svitu zaslišali preplah. Vojaki so se zadrli »*Flugzeugalarm, Flugzeug, alle aus dem Zug!*« (»*Letalski preplah, letalo, vsi z vlaka!*«). Nad nami so letela zavezniška letala, zato se je vlak ustavil in morali smo se pod skrbnim varstvom nemških vojakov skriti v bližino gozda. K sreči naš vlak ni bil tarča, ali pa ga niso opazili, zato smo se vkrcali nazaj na vlak in počasi nadaljevali pot proti Münchnu.

Ko se je naredil dan, smo ugotovili, da so zavezniška letala opravila svoje delo, saj se je vlak blizu Münchna ustavil. Proga, bližnje njive in kmetije so bile popolnoma razdejane, zato smo morali do Münchna peš še kakšno uro. Končno smo prišli do predmestja do železnih vrat, za katerimi se je začelo urbano naselje. Vsaka druga stavba je bila v plamenih, podrti ali uničena. Po ulicah se je vil dim in vonj zažganega lesa in bencina. V mestu je bil popoln kaos. Ženske so na vso moč kričale in iskale svoje otroke v ruševinah. Nekatere so izpod ruševin vlekile svoje mrtve otroke in neutolažljivo jokale. Na ulicah so bila med ruševinami trupla ter mrtvi ali napol živi psi, ki so se utapljali v lužah svoje lastne krvi.

Kljub temu da smo bili zgolj ujetniki, ki smo v vrsti marširali vsak s svojo zaporniško kartoteko v rokah skozi razdejano mesto, so se nam ob vsem tem razdejanju ljudje smilili. Bili smo šokirani. Občutek smo imeli, da smo lahko srečni, ker smo se

razdejanju zavezniških bombnikov izognili. Ko smo prišli do prvega mestnega zapora, nas niso hoteli sprejeti. Tako so nas zaradi razdejanja v mestu vojaki vodili od ene kaznilnice do druge. Policisti so imeli polne roke dela z reševanjem ljudi izpod ruševin, drugi enostavno niso imeli ustrezne evidence, da bi nas sprejeli. Tako smo pol dneva iskali sprejemno mesto.

Šele pozno popoldan smo prišli na drugo stran Münchna, kjer nas je »sprejela« policijska uprava. Tudi tam se je poveljnik drl: *»Wir haben keinen Platz für Banditen, sie müssen geschossen sein. Alle!«* (*»Nimamo prostora za bandite, vsi morajo biti postreljeni!«*). Tam smo čakali še kakšno uro in povedali so nam, da bo vseh 84 po hitrem postopku prejelo smrtno obsodbo. Peljali so nas za dolg zid, ki je bil popolnoma krvav. Tudi tla ob zidu so bila krvava in videlo se je, da so nedolgo tega tam streljali ljudi. Vseh 84 nas je stalo ob zidu, čakajoč na smrt. Minute so se vlekle v nedogled. Gledali smo stražarjem v oči, ko je začel prihajati regiment vojakov. Tudi njih je bilo vsaj 84, saj je imel vsak vojak svojega »obsojenca«, ki ga je moral ustreliti.

Vojaki so začeli jemati puške v roke. Ukaza pa še ni bilo. Vsi so čakali svojega poveljnika, ki se je mudil v pisarni. Gledali smo v nebo. Temnilo se je. Ni bilo tako pozno, ampak pozimi se hitri stemni. V daljavi so se temni mrzli oblaki bližali mestu. Pihal je hladen veter, da je zeblo do kosti. Nekateri ujetniki so se jokali, drugi so gledali v tla, meni pa se je vse to zdelo neresnično. Komaj sem dojemal, kaj se dogaja. Star sem bil 16 let in pol. Za mano so bila štiri leta vojne. Praktično vsa najstniška leta smo živeli v strahu in pomanjkanju, bili boj v hostah, sedaj pa, ko bi moral živeti ... Živeti!!! Čakam na smrt, na strel v srce, v tuji deželi.

Za vogalom se prikaže poveljnik, pride pred vse nas in začne na glas brati obsodbo: *»Vsi ste obsojeni na smrt zaradi izdaje in vstaje ...«* in nadaljuje z branjem obrazložitve, nakar pa ga iz pisarne pokliče oficir, naj neha brati in naj pride na telefon. Polkovnik se ni dal in je bral obtožnico dalje. Oficir še enkrat zakliče, a ker se poveljnik ne odzove, steče k njemu in mu naroči, da kličejo iz Berlina direktno, da naj se javi. Poveljnik še naprej bere obsodbo, a nato oficir vzame pištolo in mu zagrozi:

»Kličejo iz Berlina, preklete, nujno je!« Polkovnik steče k telefonu in si začne v zadregi brisati čelo, in ker sem bil na začetku vrste najbližje poveljniku, sem dobro slišal, da so dobili ukaz, da morajo vse razpoložljive ujetnike nujno odpeljati v Dachau, ker potrebujejo nove delavce. Poleg tega naj bi bili »komunisti« priznana zavezniška vojska in je ne smejo več brez razloga streljati. Kaj je bil povsem točen razlog, da so si premislili, ne vem, ampak dejstvo je, da so nas tisti večer namesto v posmrtno življenje poslali v globok mestni bunker, ki nam je služil za zaščito pred letalskimi napadi. Preživeli smo ta večer. Bili smo brez hrane in vode, a bili smo na varnem.

Ponoči so udarila zavezniška letala z bombardiranjem in celo noč se je slišalo ropotanje. Potem je kar naenkrat oglušujoča eksplozija utrgala celotno stavbo nad nami. V bunkerju se je zatreslo in pokadilo iz ventilacijskih špranj. A nismo mogli ničesar, saj smo bili zaprti, zaklenjeni globoko v kleti. V stavbi so se razrušile tudi vse stopnice. Takoj, ko so letala in eksplozije utihnile, so nas začeli reševati. A reševanje je trajalo kar nekaj ur. Ko smo vsi prašni zjutraj prilezli iz stavbe, nas je že čakal tovornjak in so nas odpeljali v koncentracijsko taborišče Dachau.

KZ Lager Dachau: Postal sem N. 138046

Pot iz Münchna v Dachau ni bila dolga, cesta pa je vodila po zavitih poteh in taborišče je bilo kar skrito in umaknjeno od bližnjih vasi in naselij. Pred vhodom v velikansko taborišče smo izstopili iz tovornjaka, pred nami straža in grozeča železna vrata z napisom: *Arbeit Macht Frei – Delo osvobaja*. Ko sem prišel skozi, sem začutil stisko v prsih, ko sem videl shirane jetnike. Rekel sem si, preživeli smo dolg teden in še eno noč v ruševinah, ampak sedaj bomo res umrli. Oči in duša so postajale prazne. Postajal sem suženjski stroj. Moja osebnost, moja nrav, je začela bledeti.

Bilo je ob desetih zjutraj in razvrstili so nas na velikem *Apelplatzu* (zbirnem mestu), čakajoč nadaljnja navodila. Kar stali smo. Stali in stali na mrazu. Zrli smo v mimoidoče patrolje, a ni se zgodilo nič. Minila je ena ura, minili sta dve uri. Na koncu je minilo pet ur. Končno po petih urah je prišel poveljnik

in zavpil »*Ganz ausziehen! Die Schuhe aus!*« (»Popolnoma se slečite in sezužite!«). Nato smo se vsi slekli do golega. Sojetniki so pritekli in vsakemu dali žakelj, kamor smo dali svoja oblačila. Žaklje, polne naših oblačil, so zvezali, požigosali in odnesli.

Odvedli so nas na britje, dva po dva sta stopila pred brivce. Pobрили so celo telo, vse lase, vse dlake. Nato je sledil tuš. Deset nas je šlo v tuš, kjer smo se za silo umili z izmenično vročo in mrzlo vodo, ki so nam jo dovajali v umivalnico. Nadaljevali so z nanosom sredstva proti bolham. Po tuširanju smo dobili zaporniška oblačila: spodnje platnene hlače, srajčko, kapo in lesene cikle z močnim platnom, črtasto bluzo s številko in hlače. Dobil sem številko 138046. Številka je bila na srajci na levi strani pri žepu, pod njo pa rdeči trikotnik.³ Na hlačah je bila številka na desni strani pri pasu. Nogavic nismo imeli, ampak nekakšne ovojke za stopala. Tako opravljeni smo šli s kapovci⁴ proti svojim barakam. Mene so peljali k baraki številka 1,

³ Značke nacističnih koncentracijskih taborišč, predvsem trikotniki, so bile del sistema identifikacije znotraj nemškega zaporniškega sistema. Uporabljali so jih v koncentracijskih taboriščih v državah pod nemško okupacijo, da bi lahko pazniki hitro ugotovili razlog, zakaj so bili zaporniki v njih nameščeni. Trikotniki so bili narejeni iz blaga in so bili našiti na suknjiče in hlače zapornikov. Te obvezne sramotilne značke so imele posebne pomene, ki so jih nakazovali njihova barva in oblika. Rdeči trikotniki (kakršnega je nosil Emilijan) so bili namenjeni političnim zapornikom, prostozidarjem, komunistom, ipd.; zeleni obsojenim kriminalcem; modri tuji prisilni delovni sili; vijolični jehovcem; roza homoseksualcem; črni ljudem z motnjami v mentalnem razvoju, invalidom, pacifistom, alkoholikom, ipd.; rjavi Romom; ter (dvojni) rumeni Judom (op. ur.).

⁴ Kapo ali ujetnik-funkcionar oziroma zaporniški funkcionar (nemško *Funktionshäftling*) je termin, ki označuje ujetnika v nacističnem taborišču, ki so mu stražarji dodelili nadzor nad prisilnim delom ali nad opravljanjem upravnih nalog. To je zmanjšalo stroške, saj je omogočilo delovanje taborišč z manj osebja. Sistem je bil zasnovan tako, da je obrnil žrtev proti žrtvi, saj so bili postavljeni proti svojim sozapornikom, da bi ohranili naklonjenost svojih nadzornikov. Če bi zanemarili svoje dolžnosti, bi bili degradirani v običajne zapornike. Številni zaporniški funkcionarji so bili rekrutirani iz vrst nasilnih kriminalnih združb in ne iz številnejših političnih, verskih in rasnih zapornikov. Ti obsojenci so bili znani po svoji brutalnosti do drugih zapornikov. To brutalnost je SS dopuščal in je bila sestavni del sistema taborišč. Kapojem sta bili prihranjeni zloraba in težko delo, če so opravljali svoje naloge v zadovoljstvo funkcionarjev SS in ostalih stražarjev (up. ur.).

rekli so ji tudi Blok 1. Tam so nam zabičali, da nas bodo klicali samo po dodeljeni številki in ne več po imenu. Zanje smo pač bili zgolj številke in z nami so tako tudi ravnali. Emilijana ni bilo več. Niti nisem bil več Milenko Prohaska (moje partizansko ime). Postal sem 138046. Takrat sem videl Gaberlija in Cirila, soborca in prijatelja iz domačih krajev, kako sta se oblačila v zaporniška oblačila. Nisem si mislil, da zadnjič ...

Tisti večer smo dobili za obrok »*Haferflocken*« oziroma vodene ovsene kosmiče. Zdelo se mi je zelo malo, preveč vodeno in nehranljivo, zato smo ostajali lačni. Žal pa je bila takšna vsaka večerja, kar jo pomnim v taborišču Dachau. Po kratki večerji smo imeli še večerni poziv, na katerem smo se morali postrojiti in peti himno nemškega rajha: »*Deutschland, Deutschland, über alles!*« Spustili so zastavo na pol droga. Ves čas so od nas zahtevali vojaško disciplino. Stražili so esesovci, nad in med nami pa so vsak trenutek bdeli kapovci Poljaki, ki so sicer bili brez pušk, imeli pa so pendreke, s katerimi so tako mlatili jetnike, da je marsikdo podlegel udarcem.

Že prvi večer je kapovec mene in sojetnika zadolžil za čiščenje barake naslednji dan in naju evidentiral v knjigo zadolžitev. Potem so nas nagnali spat v lesene postelje oziroma na pograde. Opazoval sem barako, da sem jo proučil, kako jo bo potrebno naslednji dan očistiti. Na prvi pogled se mi je zdelo, da je bila razmeroma še kar dobro vzdrževana. Mislil sem si, da sem imel srečo in da bo naloga prvega dne opravljena z lahkoto. Ugasnili so luč, potegnil sem nase odejo. Zaspal sem kot ubit.

Prvo jutro smo vstali ob šesti uri. Bila je še noč. Zjutraj smo za zajtrk dobili samo čaj (»*Tee*«). S sojetnikom sva začela čistiti barako. Tla, okna, latrine. Ob enajstih je prišel mimo vodja celotnega taborišča v spremstvu stražarjev na obhod in pregledoval je, kako čistimo barake. Stopil je noter, pregledal okna in postavitev ter urejenost postelj. Nakar je natančno pregledal tla pod posteljami. Našel je eno majhno slamico pod posteljo na sredi barake. Oba je poklical »*Komm her, sie beiden!*« (»*Pridita sem!*«). Gledava ga in nama kaže slamico. »*Was is das?*« (»*Kaj je to?*«). Nakar naju je začel zverinsko pretepati in brcati. Ko je zaključil, nama je rekel: »*Morgen noch einmal!*« (»*Jutri še*

enkrat!«). In je šel. Še enkrat sva vse sčistila. Plazil sem se po trebuhu čez celo barako, da bi opazil še kakšno slamico, ki bi morebiti padla iz postelj, a nisem našel nobene več. Vse postelje sva morala poravnati in urediti.

Opoldan smo dobili zgolj kolerabno juho in osminko kruha. Takšno je bilo običajno kosilo, a na srečen dan smo dobili v juhi še za vzorec malo zelja in gnilega krompirja. Za kosilo smo stali v vrsti pred postrežkom, ki nam je nalil juhe, in ko sem videl, da mi je nalil praktično samo vodo, sem mu rekel, da ga lepo prosim, če bi malo bolj pomešal in dal več gostega. Bil sem mlad fant in lakota me je glodala dan in noč. Postrežček me je le grdo pogledal, vzel zajemalko in me na vso moč udaril z njo po glavi, da sem padel po tleh. K meni je pritekel ruski ujetnik, me dvignil, postavil na noge in mi rekel, naj ne govorim preveč. Ta ruski ujetnik me je večkrat zaščitil in mi dal veliko nasvetov. Bil je dve leti starejši od mene, doma iz okolice Moskve. Zelo sem mu hvaležen, brez njega bi bil prve dni verjetno hitro ugonobljen. Ne glede na to, da me je postrežček udaril, mi je tisti dan vseeno nalil kosilo v porcijo in odpravili smo se v jedilnico barake, kjer smo stoje pojedli juho. Nikoli nisem videl kakšnih stolov, vedno smo pojedli in popili tisto malo hrane kar stoje.

Po kosilu sva z zadolženim sojetnikom nadaljevala čiščenje naše barake. Praskal sem se po buški, ki sem jo dobil od železne zajemalke, in se spraševal, kam sem prišel in za kakšno ceno. Spraševal sem se, kaj bi se zgodilo z mano, če ne bi šel v partizane, in zaključil, da bi me Nemci verjetno poslali na vzhodno fronto. V vsakem primeru bi pristal v peklu, a raje sem se boril za svoje ljudi, za svojo domovino. Tolažil sem se, da nisem bil edini in da bom moral za svoje odločitve sprejeti odgovornost in se truditi preživeti. Vsak dan posebej.

Naslednji dan je isti oficir spet prišel preverit najino čiščenje in pregledal barako, »trapezarijo« (jedilnico) in stranišče, a tokrat je bilo vse v redu. Vsakič, ko smo bili tepeni, smo se natančno naučili reda v taborišču. Res smo dobivali odrezava navodila v nemščini, ampak vsak kapovec in vsak oficir je imel svoje muhe, ki smo jih morali osvojiti, da nas niso do smrti pretepli ali poslali na zelo nevarno delo, od koder se nihče ni nikoli vrnil.

Prvi in drugi dan sem tako čistil barako, potem pa nikoli več. Večinoma so nas odgnali na delo v München, kjer smo čistili ulice, ceste in pomagali pri sanaciji ruševin, izpod katerih so iskali preživele. To je bilo najboljše opravilo, če lahko temu tako rečem. Sicer smo morali trdo delati, a ker je mesto gorelo in se kadilo od nočnih bombardiranj, je bilo vsaj malo bolj toplo. Bili smo v sami jetniški srajčki, in če nisi ves čas močno delal, te je zeblo v kosti, saj je bilo tisto zimo tudi do minus 20 stopinj mraza. Goreče mesto pa nam je nudilo vsaj malo toplega zavetja. Tudi pretepali so nas tam bolj redko.

Zanimivo mi je bilo, da smo enkrat med čiščenjem ulic zaslišali stražarski klic na pozor in postavitev v vrsto. Nato pa se je pripeljala motorizirana brigada, spredaj vojaška vozila in motoristi z mitraljezi. Za njimi pa se je v elegantnem avtomobilu peljal Hitler oziroma vsaj zgledal je kot Hitler. Lahko da je bil njegov dvojnik, a zgledal je natanko takšen kot on. Stražar je zavpil: »*V vrsto, kape dol, pozdrav!*« Vsi smo dvignili roke v nemški pozdrav in ga z očmi spremljali, ko se je peljal mimo. Za njim je peljala kolona vojaštva. To se mi je močno vtisnilo v spomin, saj je zgledalo, kot da je nemška država še vedno močna in pripravljena na vse, kljub temu da smo ravno stopili v leto 1945.

Težje od čiščenja ruševin je bilo kidanje snega na letališču, ki je bilo blizu taborišča. Ko smo bili čistili ulice v mestu, je goreče mesto poleg toplote nudilo tudi zaščito pred vetrom. Na letališču pa smo bili močno izpostavljeni vetru, mrazu, snegu in vesplošni izčrpanosti. Letališče smo seveda čistili na roke z lopatami, vsakič znova, saj je sneg pogosto padal to zimo. Nekega dne pa je bil mraz še posebej hud, pihal je strupen veter, nebo je bilo povsem mračno in kar naenkrat so mi med delom otrpnile roke, kmalu pa še noge in sem padel po tleh v sneg. Nisem se mogel pobrati. Sojetnika, Francoz in Italijan, sta me zdrgnila in hotela postaviti nazaj na noge. A nisem zmogel. Telo ni ubogalo. Kmalu je pritekel stražar in začel vpiti na nas. Sojetnika sta mu nekako razložila, da ne morem več zaradi mraza, a je samo gledal. Potem je Francoz šel na kolena in ga prosil, naj me sprejmejo v stražarnico, kjer je toplo, in je dovolil. Odnesele sta me v toplo stražarnico. V kotu je gorela peč, za mizo so se v zimskih

plašnih gredi stražarji in jaz sem ležal na tleh. Čez nekaj ur sem čutil, da se mi moč v udih vrača in da sem prišel toliko k sebi, da sem ponovno vstal. Moral sem vstati. Stražarja sta mi odredila počitek in tisti popoldan sem lahko počival v baraki, da se mi je telo spet ogrelo.

Dokler sem bil v Dachavu, nisem vedel, da so tam kurili še žive ljudi. Vse obnemogle, ki se niso v nekaj dneh postavili na noge, so odnesli v eno od barak, od koder se niso vrnili. Mislil sem, da so šli v bolnico. Po osvoboditvi smo zvedeli, da so v tej baraki kurili tudi žive in seveda mrtve. Še huje pa je bilo to, ker so tudi ujetnike, ki so delali v krematoriju in ki so polnili peči, po dveh tednih prav tako skurili, da niso prenašali informacij med sojetnike. Izginili so v pečeh, ki so jih polnili.

Kot rečeno, je v taborišču Dachau vladala zelo stroga vojaška disciplina, teror in splošno nasilje, slaba hrana ter delo do izčrpanosti. Vseeno pa so nam omogočili, da smo se enkrat tedensko za silo stuširali, spali smo v urejenih barakah, čiščenje prostorov in parametrov taborišča je bilo zelo natančno. Ritem v taborišču je bil predvidljiv. Oblačila so nam zamenjali enkrat na teden. Vsak dan sem upal, da bom izvedel kakšno novico o tem, da bodo Nemci kmalu premagani in da so zavezniki že blizu, a ni bilo ne duha ne sluha o tem. Mislil sem, da je to, kar se mi je zgodilo v ujetništvu Dachava, tj. lakota, žeja, mraz in izčrpanost, daleč od domače besede in mojih staršev, bratov in sestre, najhujša stvar v mojem življenju. Vendar sem se motil. Dachau je bil kljub nečloveškemu ravnanju in vsemu povedanemu veliko boljši od tega, kar se mi je zgodilo v nadaljevanju.

Koncentracijsko taborišče Dachau. Le ob slikah iz ptičje perspektive vidimo enormno velikost nacističnih koncentracijskih in uničevalnih taborišč. Dokument je vzet iz arhiva Deutsches Historisches Museum (op. ur.).

Odhod v podružnično taborišče: pekel na zemlji

Sredi neke noči so nas, ko smo trdno spali, prebudili z vpitjem: »Aufstehen; Transport!« (»Vstanite, transport!«). Vstali smo in šli ven iz barake ter se postavili v ustroj. Mraz je hudo pritiskal. Odvedli so nas do železniške proge, ki je bila kar znotraj taborišča. Kmalu je pripeljal vlak z odprtimi živinskimi vagoni, v katere smo se morali vkrcati. Vlak je odpeljal in vozili smo se celo noč in pol dneva. Niso nam povedali, kam gremo, ampak na začetku vožnje smo videli smerokaze proti Berlinu.⁵ Ker je bil vagon odprt, nas je seveda zelo zeblo, ampak iz vagona se je dalo opazovat lepo zimsko naravo in pokrajino. To je bila ena najbolj čarobnih stvari, kar smo jih doživeli, odkar smo prišli v taborišče.

⁵ Smerokazi proti Berlinu so verjetno nakazovali samo glavne smernice železniške mreže. Po ohranjenih virih sodeč je bil Emilijan Cavnik prepeljan v KZL Schörzingen, ki se je nahajalo zahodno od KZL Dachau, in ne proti severu (op. ur.).

Sredi dneva smo prišli do nekega križišča proge s kretnico. Vlak je ustavil, stražar je prestavil kretnico in peljali smo se na levo po stranski progi ob gozdu še okoli pet minut. Vlak je ponovno ustavil na koncu stranske proge ob vznožju hriba in nagnali so nas iz vagonov ven na sneg ter nas razvrstili v kolono po dva. V koloni smo ob spremstvu stražarjev počasi odpešali še kakšne pol ure po rahlem naklonu navzgor v hrib. Na vrhu hriba se je pred nami na širokem platoju v zavetju gostega gozda odprl pogled na delovno taborišče. V primerjavi s koncentracijskim taboriščem Dachau je bilo to precej majhno, izdelano, lahko bi rekel tudi nekoliko zanemarjeno delovno taborišče, obdano z jarkom, električno ograjo in še eno bodečo žico. Na vogalih taborišča so bili stražarski stolpi z mitraljezi in lučmi. Mimo taborišča je vodil gozdni kolovoz.

Ko smo prišli skozi vhod taborišča, nisem zasledil imena tega majhnega taborišča, tako kot je bilo to v Dachavu. Na obzidju vhoda stavbe je bila samo zastava, spodaj stražarji s psi in železna vrata. Ko so stražarji govorili, so taborišču rekli nekako tako: »Šercinger« in podobno.⁶ Nikoli nam niso povedali, kje smo, za nas je bil samo »Lager«. Ko smo prišli na dvorišče taborišča oziroma na zbirno mesto, sem najprej opazil giljotino in tri vislice. Ugotovili smo, da so v taborišču le štiri večje barake, ki so bile zelo izdelane. Zgledalo je, kot da bi nekdo barake nalašč površno sestavil, malo nacepil in preluknjaj, ali pa je to bil rezultat preteklih dogodkov, ki so se odvijali pred našim prihodom.

Postavili so nas na sredo zbirnega mesta, nas pregledali in nas ločili v dve skupini. Močne in zdrave moške med 20 in 40 letom so izločili in morali so iti delat v bližnji rudnik železove rude, nekateri pa so kopali in drobili skale v kamnolomu. Skupino šibkejših oziroma starejših moških in mlade fante, v kateri sem pristal tudi sam, pa so nagnali v kamnolom prenašat kamenje in kopat strelske in podobne jarke ter luknje za sistem bunkerjev.

Delo v kamnolomu je bilo zelo naporno. Spodaj pod od-

⁶ Šercinger je popačenka imena KZL Schörzingen, taborišča na jugozahodu Nemčije in podružnice KZL Natzweiler-Struthof. Emilijan je v to taborišče prispel 6. februarja 1945, zapustil pa okoli 19. aprila (up. ur.).

prto skalnato steno je prva skupina krepkih sojetnikov razbijala skalo in kopala kamenje, nato pa so nam le-te nalagali na hrbet. Po moji oceni so bili težki okoli dvajset kil in tak kamen smo morali lačni in presušeni na hrbtu vlačiti v hrib do kupa, kjer so ga naložili na drug poseben kup, od tam pa na tovornjak. Potem pa smo morali nazaj po drugi strani, tako da smo ves čas hodili v krogu. Morali smo se držati vsaj deset metrov drug od drugega, da nismo padli na sojetnike, in seveda, da se nismo mogli pogovarjati. Vse to smo počeli v tanki srajci in hlačah tudi sredi najhujšega mraza, ampak če si ves čas trdo delal, te ni tako zelo zeblo. Vsekakor pa smo morali paziti, da smo bili v ritmu, se pravi, da nihče ni zaostajal. Krog delavcev se je moral ves čas premikati kot na tekočem traku. In tako od jutra do večera.

Nad nami so bdeli esesovci s psi in psov smo se zelo bali, saj so bili natrenirani, da takoj, ko si začel malo zaostajati ali pa bi se za trenutek ustavil in spočil, je pes že začel cviliti. Takrat si že vedel, da ne bo sledilo nič dobrega. Pes je malo zacvilil, potem pa ga je stražar kar spustil in planil je na ujetnika in ga grizel. Včasih so ujetniki zaradi ugrizov kar umrli zaradi vse-splošne izčrpanosti, saj je njihovo življenje že sicer viselo na nitki. Mene pes nikoli ni napadel, me je pa enkrat esesovec grdo zbodel z bajonetom v meča, češ naj se bolj podvizam. Kri se je vlila, ampak popustil nisem, ugriznil sem se v ustnico. Delal sem naprej brez glasu ali krika, čeprav sem bil od bolečin povsem solzen. Rana se mi je zelo dolgo celila.

Kopanje strelskih jarkov in ostalih lukenj za bunkerje je bilo znosno opravilo. Kljub temu, da si cel dan kopal, si vedel, da ne boš nikamor padel in ni bilo treba paziti na krožno premikanje ostalih sojetnikov. Samo lučal si kramp ali motiko v zamrznjeno zemljo, jo z lopato metal ven. Kopanje jarkov je bilo tudi moje najljubše opravilo, saj smo lahko ob delu z zemlje trgali in jedli travo skupaj s koreninami, spomladi pa še regrat, s katerim smo si težili zverinsko lakoto.

Vseskozi je bila zelo stroga disciplina in za vsak manjši prekršek so te pretepli z bičem ali pendrekom in te še prebrcali, ko si bil na tleh. Za večje prekrške so jetnike obglavili ali pa obesili. Vse te postopke kaznovanja smo morali na zbirnem mestu

spremljati v živo. Vsako kazen smo jetniki gledali. Jetnike so velikokrat praktično za prazen nič brutalno pretepli. Kriki jetnikov so parali dušo.

Najhuje pa so enkrat kaznovali tri ruske ujetnike, ki so pobegnili iz taborišča. Nekako so se dokopali do izoliranih klešč, s katerimi so prerezali električno ograjo in bodečo žico ter preplavali jarek in pobegnili v noč. Kapovec je kmalu ugotovil, da trije manjkajo, in začel se je preplah. Iskali so jih povsod. Velike reflektorje so usmerili v gozd in bližnji travnik. Ker jih niso našli, so ob svitu formirali ekipo stražarjev na smučeh, zraven pa so jih spremljali psi. Nas so ob šestih zjutraj postavili na Apelpplatz in čakali smo tako dolgo, dokler jih niso pripeljali nazaj. Psi so seveda izvohali jetnike, saj nas v taborišču niso niti enkrat stuširali in naš vonj je bil močan in obupen. Našli so jih na eni od smrek, že precej daleč stran od taborišča. Sojetnik mi je kasneje povedal, da je slišal, kako so se stražarji pogovarjali, da so jim obljubili življenje, če pridejo dol, če pa ne, pa jih bodo prereševali z mitraljezom. Vendar ko so enkrat prišli na tla, so obljubo prelomili. Ob treh popoldan so jih pripeljali v taborišče in do takrat, celih devet ur, smo morali stati mirno na zbirnem mestu.

Takoj, ko so jih pripeljali, so esesovci pripravili tri velike lesene križe iz tramov, na katere so jih pred nami zvezali in obesili, in sicer tako, da so živinske oziroma mesarske kline zarili v njihove goltance in roke zvezali na vodoraven tram križa. Klini so jim parali vrat in goltanec, krvaveli so, a niso takoj umrli. Stokali in težko dihali so še nekaj dni in noči. Slišali smo jih v barake, ker so bile tako slabe, da je skozi odprtine in špranje vel veter in mraz. Navadno smo lahko v barakah vse slišali, kaj se je dogajalo v taborišču. Potem je bilo stokanja manj in manj in kar naenkrat je nastopila oglušujoča tišina. Vedeli smo, da so umrli.

Naslednji dan je močno padal sneg, zato nismo šli na delo v kamnolom in jetniki smo ugotovili, da so ob taborišče pripeljali veliko skupino ljudi. Moški, ženske, mlada dekleta, otroci, starejši, nekaj celo zelo starih z dolgimi belimi bradami. Vse smo opazovali skozi špranje naše barake, ki je bila le nekaj metrov oddaljena od skupine. Zdelo se mi je čudno, saj do takrat nisem srečal nobene ženske v taborišču, ne jetnice, ne paznice ali me-

dicinske sestre. Kaj šele otroke, čeravno sem bil sam star 16 let. Ko smo jih opazovali, kako so oblečeni, smo ugotovili, da imajo na sebi rumene Davidove zvezde. Pripeljali so Žide. Spraševal sem se, kam jih bodo dali glede na to, da so bile barake taborišča polne. Židi so nekaj časa stali, nato so prišli esesovci in jih razporedili po dva in dva v kolono. Ukazali so jim, naj se slečejo do golega. Na začetku so se malo gledali, a ko se je vojak zverinsko zadrž še enkrat: »*Ganz ausziehen!*«, so se začeli slačiti do golega sredi snežnega meteža.

Ko so se povsem slekli, so prišli zobozdravnik in njegovi pomočniki, ki so začeli pregledovati, ali imajo morda kakšne zlate zobe v ustih. Zobozdravnik je pregledal vsakega in začel puliti zlate zobe, mostičke ali pa kar cele zlate proteze, nakar je to vrgel pomočniku v košaro. Iskali so tudi prstane, uhanе in verižice. Mnoge ženske so bile vse v zlatu, z ogromnimi verižicami, ki so jih skrivale pod oblekami. Gospe se imele tudi zlate zapestnice in ure. Pri nekaterih ljudeh so se zlati prstani zataknili na prst in jih niso mogli sneti. Zobozdravnik je kar poklical stražarja, ki je imel s sabo klešče, in so tem ljudem odščipali oziroma rezali prste, da so se dokopali do zlatega prstana. Pohabljeni so se jokali, a vpiti niso upali. Ko so končali, so Nemci nabrali za cele košare zlatnine. Pobrali so jim oblačila in jih gole razporedili v kolono, drug za drugim in jih peljali v gozd. Nisem vedel, kam so šli. Glede na to, da nisem slišal strelov, sem mislil, da je morda v bližini še kakšno taborišče.

Tako so potekali dogodki v tem taborišču. Mučno delo, lakota, mraz, nasilje. Moja duša je povsem otopela. Včasih se sploh več nisem spominjal, kako je bilo, preden sem šel v taborišče, ali pa nisem želel misliti na to, ker bi mi bilo preveč hudo. Želel sem le preživeti vsak dan. In dan za dnem je bilo težje. Nikoli se nismo mogli umivati, zato smo bili polni raznih izpuščajev, smrdeli smo. Moji prsti na rokah in nogah so bili polni ran, krast in gnoja. Skromno hrano smo dobivali, malo kruha, malo zelenjavne, večinoma kolerabne juhe, zato smo bili vsak teden bolj shirani in utrujeni. Še posebej hudo je bilo, ker je bilo nekaj narobe z vodo, ki smo jo imeli za pitje. Bila je okužena in vsi smo dobili tifus, s tem pa tudi vročino in drisko. Niti enkrat nam

niso zamenjali oblačila. Zaradi težkega dela so se oblačila začela trgati, cikle so razpadle, dokler nismo do začetka aprila 1945 bili že povsem goli in bosí. GOLI! Delali in živeli smo GOLI! Niso nam dali novih oblačil. Ker se je bližal konec vojne, jih verjetno niti niso imeli od kod vzeti, vendar ne glede na to so nas vsak dan znova gole zvekli na delo, prav tako smo morali goli ponižno vsako jutro stati na zbirnem mestu. Vse, kar smo uspeli nekateri narediti, je bilo, da smo si natrgali naše odeje v baraki in smo trak odeje zavili okoli naših spolovil, da smo si zakrili vsaj ta del telesa. Nekateri so bili tako obupani, da jim ni bilo mar in so bili ves čas povsem goli. Stražarjem je bilo vseeno. Hudo je bilo delati gol v kamnolomu, saj si kamna nismo oprli na srajco, ampak na golo kožo.

Ker smo doživljali zelo težke trenutke, smo se želeli kdaj med sabo pogovoriti, a je bilo precej težko, stražarji, še bolj pa kapovci, nam niso dovolili, a tu in tam se je dalo malo pošepetati, zlasti zvečer. A kaj ko smo bili tako pisanih narodnosti: Francozi, Italijani, Rusi, Jugoslovani, Poljaki ... Ko smo lahko, smo med sabo govorili večinoma nemško, kolikor je pač kdo znal. Zelo mi je pomagalo, da sem se nemško naučil že v šoli in tudi doma smo osnovno nemščino poznali. Sem pa imel izjemno srečo. V naši baraki je bil še en Slovenec, in sicer soborec Florjan iz domačih Raven, s katerim sva si ponoči šepetajoč delila nasvete in izmenjevala delovne izkušnje. Bil je eno leto starejši od mene in bil je moj jetniški tovariš, s katerim sva si pomagala, kolikor se je le dalo.

Marca je Florjan staknil hudo pljučnico. Ko je obležal, sem mu nosil hrano v posteljo in en dan mu prinesem juho in ga gledam. Pravim mu: »*Florjan, daj, jej malo juhe, da boš okrevал ...*«, in takrat slišim, kako pred mano z odprtimi očmi izdihne. Prav slišal se je zadnji dolg izdih. Umrl je ob meni. Položil sem njegovo porcijo na tla in mu zaprl oči. Stisnilo me je pri srcu. Moj edini tovariš. Prekletó taborišče, sem pomislil, ampak nisem imel moči, da bi svojo jezo pokazal. Vstal sem obupan in šel po kapovca, ta pa je poklical esesovce. Nekaj časa so preverjali, ali je res mrtev, nato pa so rekli: »*Fant, ti ga boš odnesel!*« Zdelo se mi je čudno, da ga bom moral jaz nesti, ker smo po navadi

umrle naložili na voz, le-tega pa so stražarji odpeljali ven iz taborišča. Pomislil sem, da bo še mene ugonobil, ko bom odnesel Florjana v grob ali jarek.

Naložiti sem ga moral na hrbet prek rame. Bil je grozljivo lahek, nič kaj težji kot kamni, ki smo jih nosili v kamnolomu. Sama kost in koža. Z mano je šel stražar in šla sva do vhoda, do kapije. Odprla so se železna vrata. Sledil sem esesovcu, ki me je vodil po cesti in nato v gozd, kakšnih pet minut. Kar naenkrat pa se je sredi poti ustavil in zavila sva levo na jaso in na nekakšno urejeno popeskano območje, skoraj bi lahko rekel neke vrste park. V bližini so bili postavljeni železni in betonski stebri in na tleh nekakšni leseni stoli in velike lesene klopi. Kar naenkrat pa esesovec stopi do betonskega stebra, odpre škatlo s ključavnico in v njej zavrti stikalo. Zaslišal se je elektromotor. Pred nama se je iz tal začela premikati okrogla železobetonska plošča s premerom nekaj več kot dveh metrov in se počasi dvigovala. V nos je butnil obupno odvrten vonj po razpadajočem mesu. Ko se je betonska plošča namestila v položaj, sem gledal kot vkopan. Pred mano se je odprla velika odprtina, polna gnijočih mrtvecev. Tam roke, tam noge, tam popačeni obrazi. Telesa, ki lebdijo v topeči se človeški juhi. Želodec mi je stisnilo. Bruhal bi, a nisem imel kaj. Ko sem začel bolj podrobno opazovati obraze, sem ugotovil, da gre za Žide, ki so jih pred kratkim odgnali v gozd. Telesa so bila stisnjena drug ob drugim. Začelo se mi je vrteti. Takrat pa zavpije esesovec: »*Junge, was ist los? Wirf den Mann! Unterschmeissen!*« (»*Fant, kaj je? Vrzi notri moškega!*«). Tedaj sem se začel spet zavedati, da lahko še mene brcne v to gnijočo globel ljudi, in sem vrgel Florjana med trupla ter se brž umaknil z roba tega mrliškega pekla. Ni padel globoko, le okoli tri metre globoko na kupe ljudi. Florjan je padel na hrbet, noge mu je zvilo in pokrčilo, tako da sem ga videl še enkrat v obraz. Imel je odprta usta, bil je sama kost in koža. Ampak to je bil Florjan! Moj edini tovariš v tem peklenskem kraju.

Esesovec je spet obrnil stikalo in železobetonska plošča se je začela premikati ter tesno zaprla vodnjak mrtvecev. Ko je luknja izginila, sem kar stal kot vkopan in zrl v ploščo. Nato zaslišim esesovca, ki mi pravi: »*Junge, komm, sitz her!*« (»*Fant,*

pridi, tu se usedi!«). Pokazal mi je na klopi in stole, ki so bili postavljeni ob odprtini. Stoli so bili lepi in elegantno izrezljani, verjetno so jih našli v kakšni imenitni hiši. Želel si je malo spočiti in pogovoriti. Prižgal si je cigareto. Najprej je začel v nemščini, potem pa v moje veliko začudenje začel govoriti slovensko in me vprašal: »*Slišal sem te že govoriti slovensko, kaj si pa ti fant naredil, da si pristal tukaj?*« Nekoliko zmeden sem mu razložil, da sem bil pri partizanih in da sem bil ujet. Zanimalo ga je tudi, od kod sem. Povedal sem mu, da sem iz okolice Šoštanja. Esesovec je povedal, da je iz Ljubljane in da se je na začetku vojne javil v *Arbeitsdienst*,⁷ nato pa si je izbral mesto v SS kot stražar taborišča, da se je izognil napotitvi na rusko fronto.

Nakar mi je zaupal skrivnost: »*Fant, če boš preživel vse to, boš lahko povedal ljudem po koncu vojne. To je velika skrivnost. Tale vodnjak oziroma rezervoar so skupali že leta 1939, globok je vsaj 50 metrov in vanj smo pometali na tisoče ljudi, predvsem Žide ter seveda tudi obnemogle taboriščnike. Padali so v globino, tukaj na teh stolih pa so oficirji gledali, kako jih žive brcajo v brezno brez dna. Predvsem so si ogledovali gole ženske, preden so jih zalučali v globino. Sedaj po mnogih letih in tisočih mrtvih je vodnjak poln in tale je bil eden zadnjih, ki so pristali v tej juhi. Potem, če ne bo prej konec vojne, jih bomo najbrž pokopavali v jarkih.*«

Esesovec mi je povedal še, da se boji, kaj bo, ko bo vojne konec. Zato ni želel več nazaj v Slovenijo, ker je vedel, da ga bodo doma ubili. Bil je le šest let starejši od mene, letnik 1922. Povedal je, da je imel vso vojno dobro službo s solidno plačo, dovolj hrane, obleko. Delal je, kar so mu rekli, brez ugovaranja, vsak dan 8 ur, le redkokdaj kaj več. Nedelje je imel proste. Tukaj

⁷ *Arbeitsdienst* (uradno *Reichsarbeitsdienst* oziroma RAD) je bila pomembna organizacija, ustanovljena v nacistični Nemčiji kot agencija za pomoč pri blažitvi učinkov brezposelnosti na nemško gospodarstvo, militarizaciji delovne sile in indoktriniranju le-te z nacistično ideologijo. Od junija 1935 naprej so lahko moški, stari od 18 do 25 let, služili šest mesecev pred služenjem vojaškega roka. Med drugo svetovno vojno je obvezna služba vključevala tudi mlade ženske in RAD se je razvil v pomožno paravojaško formacijo, ki je nudila podporo oboroženim silam Wehrmachta (op. ur.).

si je na deželi našel dekle in upa, da se bo v Nemčiji z njo некоč poročil in ustvaril družino. Težko sem ga poslušal, a moral sem ga. Imel je oblast nad mano. Nad mojim življenjem in smrtjo. Ne spomnim se, kako in kdaj sva se vrnila v taborišče in barako. Večkrat sem se spomnil na najin pogovor in upal sem, da mi bo zaradi hude lakote, ki nas je pestila, prinesel kakšno skorjo kruha, že zavoljo tega, ker sva bila oba Slovenca, ampak me ni nikoli več niti pogledal. Tudi zanj sem bil samo še živi mrtvec.

Po tem tragičnem dnevu, ko je umrl Florjan, so mi dnevi zbežali. V glavi so se mi vrteli prizori Florjanove smrti in človeških trupel. Vsak dan smo bili bolj lačni in izmučeni. Stražarji so postajali vedno bolj nemirni in zaskrbljeni. Veliko so se pogovarjali med sabo. Ponoči so se v ozadju začela slišati bombardiranja in topovi, kmalu pa še čez dan. Ker je bilo taborišče v gozdu, nismo videli tankov ali topov, niti letal nad nami niti čet ali kakšnih drugih vojakov, razen naših stražarjev in oficirjev. Le bombardiranje smo slišali, ki se je približevalo iz dneva v dan.

Vrnitev v Dachau

Bilo je ponoči, zgodaj zjutraj, najverjetneje v drugi polovici aprila 1945, ko se je v bližini začelo močno bombardiranje. Stražarji so nas zbudili in nas gole in bose nagnali ven iz taborišča in peš spremili do železniške proge, kjer so nas naložili na vlak, v odprte živinske vagona. Vsi smo bili že popolnoma koščeni in stiskali smo se med sabo. Vlak je peljal, začelo se je svitati, ko je eden od Rusov zbral pogum in moč ter enostavno skočil iz vagona. Stražarji so sicer streljali nanj, a najbrž ga niso zadeli, saj se je vlak premikal in svetloba je bila šibka. Nismo videli, ali je skok preživel, a zdi se mi, da ne.

Ko je bilo kolikor toliko svetlo, smo ugotovili, da nas peljejo nazaj v Dachau. Spet je bilo nekaj narobe s tračnicami, da je vlak pred taboriščem ustavil in morali smo dol z vlaka. Stražarji so se nas bili že naveličali in so nas zlobno na vso moč suvali s puškinimi kopiti. Vso pot nam niso dali vode in bili smo blazno dehidrirani. Takoj, ko smo stopili bosi na trdna tla, so sojetniki iskali kakršnokoli lužo, iz katere so lahko pili. V bližini ob cesti

je bila tudi gnojnica, v katero so se ljudje zapodili in jo pili. Pili so, kar koli se je lesketalo kot voda. Stražarji jih enostavno niso mogli obvladati. Njihova žeja je bila hujša od strahu pred smrtjo. Eden od jetnikov je šel proti greznici, da bi se tam napil, a je nerodno stopil po deski, se opotekel in padel je v greznično cev, iz katere se ni izkobil. Sam sem bil tako žejen, da se mi je bledlo, ustnice sem imel popolnoma razpokane, svoje noge sem komaj še vlekel. Nisem mogel več hoditi, samo stopala sem vlekel za seboj po makadamski in travniški poti. Stražarji so nas pospremili skozi zadnji vhod Dachaua. Spoznal sem, da se je taborišče nekoliko spremenilo. Nekaj barak je bilo do tal požganih, druge so bile razbite na koščke.

Nas so spravili v barake na drugem koncu taborišča, kjer so nam rekli, naj gremo v postelje in počakamo notri. Kapovca ni bilo, zaklenili so nas v barako. Pogledamo po baraki in ugotovimo, da so ob stenah kot polena naloženi mrtvi taboriščniki. Drug na drugem, meter visoko ob celotni steni barake. Večinoma smo obležali, sploh se nismo mogli ukvarjati s kupi mrtvecev, ampak smo kar padli skupaj, ko smo se ulegli. Ker smo imeli vsi tifus, mnogi niso mogli zadrževati driske in tekla je s postelj, tla barake so bila polna smrdljive brozge. Mnogi so kmalu umrli. Tudi sam se spominjam, da sem postrani medlo gledal naokoli še nekaj časa in potem ni bilo ničesar več. Padel sem v komo in se zbudil šele čez mesec dni.

Vojne je konec, taborišče je osvobojeno

Kmalu so zavezniški vojaki osvobodili Dachau. Kot so mi povedali, je bilo med taboriščniki nepopisno veselje. V času, ko sem bil v komi, je v sosednji postelji ležal Slovenec Franci iz Škofje Loke, ki me je opazoval, me skušal večkrat prebuditi in govoriti z mano, se poveseliti, a zaman. Izčrpanost je bila prehuda ...

Ko sem se konec maja 1945 prebudil, je bilo druge svetovne vojne že nekaj tednov konec in bil sem še vedno v tam v Dachauu, a tokrat v improvizirani bolnišnici v šotoru. Nemcev in kapovcev ni bilo nikjer več, oskrbovalo me je ameriško vojaško osebje. V eno roko mi je tekla infuzija umetne hrane in

zdravil. Skušal sem se spomniti, kdo sem. Nisem vedel, kako mi je ime, nisem mogel govoriti, nisem vedel, kje sem, bilo je, kot da bi se »na novo rodil«. Nekaj dni sem počival popolnoma zmeden in se nisem mogel spomniti ničesar, samo gledal sem in se trudil dojeti, kaj se dogaja. Še preden sem se spomnil, kako mi je ime, sem se spomnil svoje taboriščne številke 138046, zato sem po nemško hripavo odgovarjal, da sem 138046.

Interniranci KZL Dachau ob osvoboditvi aprila 1945. Kot prvo od nacističnih koncentracijskih taborišč je Dachau nemoteno deloval 12 let. Od vsega skupaj 206.200 internirancev jih je umrlo 31.951, večina od teh pa v zadnjih mesecih vojne, ko so se razmere v taborišču drastično poslabšale. Dokument, vzet iz arhiva Deutsches Historisches Museum (op. ur.).

Dolgo sem počival v postelji. Iz vsakega prsta na rokah in nogah mi je tekel gnoj, saj smo imeli dlani in stopala pretekle mesece ozeble in ranjene. Zato so mi vsak dan previjali vsak prst posebej na dlaneh in stopalih. Vse me je bolelo.

Ker se z medicinskim osebjem nisem znal sporazumevati, saj so govorili angleško, znali so pa bolj malo nemško, so me spraševali po jeziku, ki ga govorim »*Français? Italiano? Ruski?*

Jugoslovenski?» In takrat sem se spomnil in rečem: »*Jugoslavija! Jugoslavija! Untersteiermark! Slowenien!*« Poklicali so nemškega tolmača, kateremu sem povedal nekaj spominov, a nisem se spomnil prav veliko. Vsak dan je potrpežljivo in pozorno hodil k meni, me poslušal in spomin se mi je počasi začel vračati. Razložil sem mu, kdo sem, kaj se mi je zgodilo in kaj sem preživel. Še vedno sem bil tako shiran in suh, da so me bolničarji kot malega otroka prenašali na rokah, ko so me prestavljali in nosili iz postelje v posteljo.

Ker se vnetja udov lep čas niso ustavila in ker sta me mučila pljučnica in tifus, so me junija 1945 dali ven na sonce. Bilo je prijetno toplo in čutil sem, kako se mi greje telo in glava. Na soncu so me razgibavali in masirali. Najprej sem moral nekaj časa ležati na trebuhu, nato na hrbtu, potem so me odnesli v šotor in čez čas spet nazaj na sonce. In res, gnojenje prstov se je počasi ustavilo. Ker so mi odpadli vsi lasje, so mi bolničarji vsak dan masirali lasišče. Sredi junija sem bil že tako močan, da sem hodil z berglami.

Moram povedati, da se je ameriško medicinsko osebje zelo trudilo, da me je rešilo in mi pomagalo ozdraveti. Še posebej je bil to velik kontrast med tem, kako nečloveško so ravnali z nami prej Nemci, ko smo bili slabši od podgan, in na drugi strani prijazno in natančno oskrbo, ki smo je bili deležni od Američanov. Kot sem videl, Američani niso niti enega samega bolnika zanemarili ali pustili za sabo. Vse so lepo in skrbno negovali. Vse! Do zadnjega! To sem videl.

Ena redkih še ohranjenih ostalin Emilijanove poti po nemških koncentracijskih taboriščih – aluminijasti nož ameriške vojske, ki ga je dobil v času nastanitve v ameriški poljski bolnišnici. Gre za del jedilnega pribora, ki ga je Emilijan dobil v ameriški poljski bolnišnici ob odhodu iz taborišča. Foto Damir Cavnik.

Slovo od taborišča Dachau

Do konca junija 1945 sem hodil z berglami, a sem kmalu toliko okreval, da sem do srede julija 1945 potreboval samo še eno berglo. Mudilo se mi je domov. Čeprav smo sedaj imeli izdatno hrano, predvsem mesne konzerve in skrbno negovanje (pretepal in mučil nas seveda ni nihče več), sem imel dovolj Nemčije, taborišča in bolnišnice. Vsak dan sem spraševal zdravnika, ali že lahko grem domov. Zdravnik je odvrnil, da dokler bodo izvidi slabi, ne bom šel nikamor in res me ni pustil. Moral sem okrevati.

Tiste dni smo izvedeli, da bo 18. julija 1945 v Jugoslavijo peljal velik transport. Prosil sem zdravnika, če lahko grem. Sprva ni dovolil, potem pa sem tako močno moledoval, da bi rad šel domov videt, ali je doma še kdo živ, ker so bile doma »hude borbe«. Pogrešal sem mamo, očeta, babico, brata in sestro ter seveda domače ljudi in kraje. Kljub temu da so Američani zame izredno lepo skrbeli, sem bil tujec, v tujih krajih. Predolgo sem bil osamljen in trpinčen mlad človek, daleč stran od doma. Zdravnik je še enkrat pregledal izvide in popustil. Poklical je pomočnika in mu rekel, naj prinese dokumentacijo in naj mi pripravijo za na pot nekaj priboljškov. Dobil sem nekaj hrane, konzerve, cigarete, balo črnega blaga za obleko in jedilni pribor. Zahvalil sem se in hitel podpisovati dokumentacijo. Niti nisem vedel, kaj sem podpisal, a to ni bilo niti pomembno, glavno mi je bilo, da sem lahko odšel domov, čimprej iz tega taborišča! Domov. Svoboden.

Komaj smo dočakali dan odhoda. Zvečer smo odšli na tovarnjake in nato na vlak proti Avstriji. Ko smo bili na vlaku, sem zrl, kako se oddaljujemo od taborišča in Münchna. Mislil sem na vse svoje prijatelje in tovariše, ki so pustili svoje življenje za zidovi in ograjami. Mislil sem na soborca Cirila in Gaberlija iz Plešivca, s katerimi smo se borili v partizanih, na tovariša duhovnika iz Savinjske doline, na ubogega Florjana iz domačih Raven, ki gnije v strahotnem vodnjaku tisočerih mrličev, na ruske, italijanske in francoske sojetnike, ki so mi večkrat rešili življenje. Večno jim bom hvaležen. Vsi so umrli v hudih mukah.

Jaz sem se pa vračal skozi noč nazaj v Slovenijo. Vlak je sopihal in se zibal. Gledal sem sopotnike. Vsi smo bili zamišljeni. Vsak je nosil v očeh in srcu svojo težko zgodbo ... A vendar smo se, končno, hrepeneče vračali domov ...

Mislil, sem, da bom doma že čez nekaj dni. A se je pot nepričakovano podaljšala še za nekaj mesecev. To pa je že druga zgodba.

Emilijan Cavnik, zapisal in uredil mag. Damir Cavnik;
junij 2022

Emilijan Cavnik in Predsednik Republike Slovenije Borut Pahor na vseslovenskem srečanju internirancev v Portorožu septembra 2022. Foto Damir Cavnik.

Komentar k dachauski poti Emilijana Cavnika: Kaj nam o vsem tem povedo viri? (David Vidmar Čeru)⁸

Premnogokrat se zgodi, da ostanejo najpomembnejša pričevanja o naši preteklosti zamolčana. Najsi bo zaradi strahu, nevédenja, nezanimanja ali kakšnega drugega razloga, številni ljudje ne delijo zgodb, ki so jih živeli, ki so jih v svojem življenju morali preživeti. Posebno, kadar je govora o zgodbah, ki so na prvi pogled tako fantastične, tako nenavadne ali tako pretresljive kot ta Emilijana Cavnika, se mnogim zazdi, da gre pri pripovedi prej za fikcijo in izmišljotino, in ne za dogodke, ki bi se res lahko komu pripetili. Toda ne pozabimo, da je naša preteklost zakladnica številnih zgodb, tako lepih kot groznih. Tako banalnih kot skoraj neverjetnih. Ne pozabimo, da so ljudje v preteklosti živeli življenja, enako razburljiva in morda še bolj obarvana kot pa življenja, ki jih mi živimo dandanes. Ne spozabimo se ob misli, da so pripovedi zdajšnjih generacij najbolj aktualne, ker se pač najbolj dotikajo našega časa. Ne smemo pa tudi misliti, da imamo pravico pozabiti na dogodke naše preteklosti. Četudi so težavni. Četudi boleči.

In takšni so bili dogodki, ki so zaznamovali gospoda Emilijana Cavnika na njegovi polletni poti po koncentracijskih taboriščih južne Nemčije leta 1945. Zgodba, ki jo je Emilijan izpovedal, je resnična, neolepšana in pristna v svojih grozovitih in presunljivih detajlih. Posamični elementi njegove pripovedi so seveda nekoliko zamegljeni, a njegova zgodba je boleče natančen

⁸ Zahvaljujem se gospodu Emilijanu Cavniku in njegovemu vnuku Damirju, da sem lahko raziskal zgodbo Emilijanovega potovanja po taboriščih južne Nemčije in odkril dokumente, ki njegovo zgodbo potrjujejo. Emilijanovo pričevanje je sicer narejeno po spominih, a je po svoji vsebini presenetljivo natančno. To seveda tudi potrjujejo posamični dokumenti, do katerih sem se lahko dokopal v nemškem *Archiv der NS-Verfolgung* (Arolsen Archives) ter v izraelskem inštitutu in arhivu za študije holokavsta *Yad Vashem*. Tema inštitucijama se zahvaljujem za sodelovanje in pomoč pri iskanju dokumentov, obenem pa tudi za dovoljenje za objavo priloge. Ostale slike, ki so v tem sestavku, so bile ali odvzete iz spletnih zbirk javne domene ali pa so avtorske slike in kot takšne tudi označene.

opis življenja in usode, kakršno so si delili mnogi med drugo svetovno vojno. Slednje si upam trditi, saj nam ohranjeni viri to potrjujejo. In teh je kar nekaj. Kajti verjetno ena najbolj pretresljivih ostalin nacističnega programa zaslužnjevanja in tovarn smrti je absurdno velika količina ohranjenega gradiva. V perverznem preobratu stereotipne nemške natančnosti in doslednosti so bili vsi, ki so tako ali drugače sodelovali ali pa bili prisiljeni sodelovati v tem sistemu, tudi sistematizirani in popisani. Nekateri so kot vojaki in pazniki ohranili svoja imena, drugi so jih kot jetniki izgubili. Prvi so ohranili svoje dostojanstvo, drugim je bilo odvzeto. A prvi so bili tisti, ki so izgubili moralno držo, medtem ko so le drugi ohranili svoj *jaz*. Le drugi so bili tisti, ki se niso spustili v globel sovraštva in nasilja ter niso izgubili svoje človeške plati. In tem moramo biti večno hvaležni. Hvaležni, da nam s svojimi zgodbami kažejo, da lahko človek preživi še tako bridke izkušnje in ne izgubi svoje duše. Da lahko ohrani svojo človečnost.

Takšna je tudi zgodba Emilijana Cavnika, rojenega 6. julija 1928 v takratni katastrski občini Forthenek № 143 (v KZ dokumentih napisano kot »*Fartenek*«) šoštanjskega okraja celjskega okrožja Spodnje Štajerske (ob rojstvu del Kraljevine SHS). Ob zajetju decembra 1944. leta je bil ta popisan kot Emil Saunik (drugje v KZ dokumentih tudi kot »*Osaunik*« in »*Zan-nik*«) ter kot komaj šestnajstletni mizarski vajenec (»*Tischler-lehrl.*«), s transportom pripeljan iz Šoštanja preko Dravograda (»*Sch ... DraW*« v prilogi 3) v koncentracijsko taborišče Dachau na južnem Nemškem. Ne vemo točno, kdaj je došel v KZL Dachau, a ohranjena listina *Gefangener-Eigentumsverwaltung* (listina ujetnikovih osebnih predmetov) nam razodeva, da je do 11. januarja 1945 dokončno vstopil v taboriščni sistem. Zasebno premoženje so mu ob prihodu zasegli, kot ujetniku pa predali čepico, par lesenih cokelj, nogavice oziroma ovojke za stopala, črtasto bluzo in hlače, pulover, par srajc in dvojne spodnjice. Od tega dne naprej je bil Emilijan Cavnik poznan z »imenom« N. 138046 (priloga 1).

A v tem taborišču se ni dolgo mudil. Zavezniško bombardiranje nemških mest in tovarn je namreč uničilo vojno-industrij-

ske zmožnosti nacistične države in leta 1944 so pričeli postavljati številne manjše taborje po vsej južni Nemčiji, da bi lahko od tam nadaljevali politiko prisilnega in suženjskega dela za nacistični vojni aparat. Še posebej na udaru je bilo koncentracijsko taborišče KZL Natzweiler-Struthof v okupirani francoski Alzaciji, saj so se zavezniške čete že približevale gornjemu Renu. Zaradi tega strahu so nemške oblasti postavile podružnično koncentracijsko taborišče KZL Schörzingen v Schömberškem okraju zvezne dežele Baden-Württemberg na jugozahodu Nemčije. Sicer manjše taborišče je bilo pomembna postojanka, ker se je nahajala blizu večjega industrijskega kompleksa *Kohle-Öl-Union Schörzingen bei Rothweil*. Posamični dokumenti nam jasno kažejo, da sta se Emilijan in v njegovih spominih omenjeni Florian oziroma Florijan Hrasnik (zaporniška številka N. 138020) 6. februarja 1945 v Dachau vkrcala na vlak, skupaj s še vsaj šestinsedemdesetimi drugimi sotrpini, ter naslednjega dne dospela v KZL Schörzingen (priloga 2), kjer sta bila nastanjena v taboriščni baraki št. 2. Čeprav je ohranil svoje poimenovanje iz KZL Dachau, je ob prihodu v Schörzingen dobil še interno KZL oštevilčenje. Ne le kot N. 138046, za nekaj mesecev je v dokumentih taborišča poznan z »imenom« N. 44837. Toda kaj lahko potrdimo o življenju v KZL Schörzingen? Izbor ohranjenega gradiva je na žalost skop in nam ne daje natančnejših podatkov o vseh tegobah, ki jih je moral Emilijan doživeti v tem taborišču. Delo je bilo garaško in je bilo del sklopa »Wüste-Projekt«, kar je bila oznaka za težaško delo v kamnolomih in rudnikih. Na žalost so nam natančnejši neposredni pisni podatki o samem delu in življenju v taborišču neznani. A izpostaviti je treba dokument, datiran dne 16. marca 1945, ki potrjuje, da je Florijan Hrasnik umrl v tem koncentracijskem taborišču. Vsega je v taborišču Schörzingen umrlo enaindvajset Slovencev od skupaj 549 žrtev različnih narodnosti (prilogi 4 in 8).

Taborišče je bilo zaradi hitrega napredovanja zavezniških enot 17. aprila 1945 po ukazu *Außenkommande des Konzentrationslagers Natzweiler* uradno »očiščeno«. Polovica takrat še živih ujetnikov skupaj z Emilijanom je bila z železniškim transportom prepeljana v KZL Dachau, ki ga je morala kolona doseči

okoli 10–15. aprila 1945. To bi pomenilo, da je spadal Emilijan v eno zadnjih skupin ujetnikov, ki so bili v zaključnih fazah vojne premeščeni v dachausko taborišče. Druga polovica ujetnikov KZL Schörzingen ni imela te »sreče«. Komandant taborišča je ukazal »*Todesmarsch*« v Gornjo Šlezijo, podatki o usodi teh pa nam dandanes niso tako dobro poznani. Nekaj dni kasneje je koncentracijsko taborišče osvobodila francoska vojska in hitro odkrila sledi množičnih pomorov in zločinov.

Maja 1945 je okrajni francoski okupacijski oficir odredil, da so morali prebivalci bližnjih mest in nekdanji pazniki skopati jarke, da bi lahko dostojno pokopali vse žrtve, ki so bile odvržene v te strahovite luknje, kakor jih v svojih spominih opisuje Emilijan. Že maja so odprli prvega od množičnih grobov in do novembra taistega leta so vse žrtve dostojno pokopali na za to posebej urejenem pokopališču. Tudi Florijana Hrasnika. Obstaja slikovno gradivo, ki ga hrani zgodovinsko društvo, pristojno za KZL Schörzingen, ki potrjuje prekopavanje trupel, a zavljo dostojnosti in spoštovanja do žrtev tega na tem mestu ne prilagam. Zatrdim pa lahko, da slike razodevajo nečloveško stanje, ki je vladalo v KZL Schörzingen v poslednjih mesecih vojne.

Emilijan je po ohranjeni dokumentaciji sodeč dospel v KZL Dachau enkrat v drugi polovici aprila 1945, po vsej verjetnosti okoli 13. aprila. Ohranjeni dokument (priloga 5) nam namreč razodeva, da je Emilijan prispel nazaj v Dachau okoli 13. aprila 1945 in bil z ostalimi ujetniki nastanjen v baraki (»*Block*«) št. 18. V tej baraki so bili nastanjeni pretežno Poljaki in Rusi (kar potrjuje njegovo pričevanje ter zapisi »*P*« in »*R*« v ohranjeni dokumentaciji), a tudi nekaj redkih Jugoslovanov (»*Jg*«) ter predstavnikov drugih narodnosti (recimo »*B*«, »*F*« itd.). Poleg njegovega imena se v tem dokumentu pojavlja še oseba slovenske narodnosti »*Rubinich Franz, Jg.*« Verjetno gre za tistega Francija, ki ga omenja, da je spal v sosednji postelji in ki mu je pomagal v teh najbolj kritičnih dneh pred osvoboditvijo. Predvidevamo lahko, da je Emilijan po vpisu v register bil ne le nastanjen v tej baraki, temveč zaradi zdravja povsem zaprt v njej. Obenem je smiselno reči, da je to ista baraka, v kateri je

nekaj dni kasneje dočakal osvoboditev. Kakor je sam izpovedal, osvoboditve ni videl, saj je kmalu po prihodu zaradi bolezní in izgorelosti padel v komo, iz katere se ni zbudil več tednov.

28. aprila so ameriške čete dospele do obrobja koncentracijskega taborišča Dachau, 29. aprila pa dokončno osvobodile to tovarno smrti. Emilijana so sprejeli v bolnišnico, kjer je ostal več tednov. Na žalost nam je ohranjenih le malo podatkov o tej bolniški nastanitvi, a nekaj je le mogoče reči. Ohranjen imamo namreč imenski register bolnikov (priloga 6), ki so jih po osvoboditvi taborišča nastanili v ameriški 66. poljski bolnišnici v enem od podtaborišč Dachaua (KZL München-Allach). V to bolnišnico je bil Emilijan sprejet maja leta 1945 (natančneje 11. maja 1945). Po teh podatkih so Emilijana (št. 55 na listu v prilogi 6) 10. maja prepeljali iz Dachaua pod okriljem 10. ameriške poljske bolnišnice v to podtaborišče, kjer je moral ostati do julija 1945 na zdravljenju v baraki št. 3, preden je bil enkrat do 9. julija premeščen v barako št. 2, ki je bila namenjena rekonvalescentom (priloga 7). Pri Emilijanu je, kakor pri vseh ostalih, za glavni razlog bolniške oskrbe navedena podhranjenost (*»Malnutrition«*). Je pa zanimivo, da je pri narodnosti na tem mestu navedeno češkoslovaško in ne jugoslovansko državljanstvo. Nadaljnje raziskave v sodelovanju z arhivi v Nemčiji so potrdile, da gre na tem mestu vendarle za Emilijana iz Slovenije in da se je verjetno moral pripetiti nekakšen tiskarski škrat ob vnosu v register. Mišljenje, da je zaradi blodenj ob govoru ali pa zaradi težav s komunikacijo ameriški intendant ob uslišanju besede *»Slowenisch«* pač to razumel kot *»Slowakisch«* oziroma *»[Tscheko]slowakisch«*, je na pravem mestu in predvidevam, da je to glavni razlog, zakaj je v dokumentu navedeno češkoslovaško državljanstvo. Spet druga možnost pa je, da je kateri izmed njegovih sojetnikov ali paznikov, ko je bil Emilijan še v komi, napačno sporočil njegovo državljanstvo. Na žalost te podrobnosti verjetno ne bomo nikoli spoznali.

Naslednji velik mejnik v njegovem življenju je 9. julij 1945. To je dan, ko je dobil zdravniško potrdilo, da je ali na dobri poti okrevanja ali pa da je že dovolj okrevljal, da bo lahko zapustil Dachau (iz skopega sporočila nam je žal nemogoče

izluščiti, ali je bil takrat že odpisan z bolnišničnega seznama ali pa samo smatran za skoraj ozdravljenega) (priloga 7). Kakorkoli, Emilijan je želel čim prej zapustiti ta grozoviti kraj, ki ga je za nekaj mesecev oropal skóro vsega. In to je tudi storil dober teden kasneje, 18. julija 1945.

David Vidmar Čeru

Konzentrationslager *Dachau*
Gefangenen-Eigentumsverwaltung

Häftl.-Nr. *138046*

Effekten-Verzeichnis

für den *Emilijan Cavnik* -Häftling
geb. am *07. 12.* zu *Dachau* Einzel. am: *11. 1. 45*

☒ Hut/Mütze	☐ Binder	☐ Füllhalter	Wertsachen: ☐ Taschenuhr, gelb/weiß mit Kette, gelb/weiß ☐ Armbanduhr, gelb/weiß m. Lederband ☐ Ehe-, Siegel-Ring, gelb/weiß mit Stein
☒ Paar Schuhe/Stiefel	☐ Haletuch/Sehal	☐ Schlüssel	
☒ „ Strümpfe	☐ Paar Handschuhe	☐ Feuerzeug	
☐ „ Gamaschen	☐ Arbeitsanzug	☐ Rasierzeug	
☐ Mantel, Sommer/Winter	☐ Handtuch	☐ Aktenmappe	
☒ Rock Kittel	☐ Maschenstrümpfe	☐ Koffer	
☐ Hose	☐ Brieftafel m. Papier	☐ Paket	
☐ Weste	☐ Inv.-Verz.-Karte	☐ Verpackungen:	
☒ Pulllover Strickw.	☐ Arbeitsbuch	<i>1 Pack 500g</i>	
☒ Hemd	☐ Wehrpaß		
☒ Unterhose	☐ Auschleissungsschein		
☐ Kragen	☐ Drehbleistift		

Ich erkenne vorstehende Eintragungen als richtig an: *Emilijan Cavnik* den *11. 1. 45* K. L.

Für die Richtigkeit: Gefangenen-Eigentumsverwaltung: *Kern*

Bemerkungen: *11. 1. 45*

KL 52/4.43 500.000

Priloga 1: Gefangener-Eigentumsverwaltung Emilijana Cavnika (N. 138046), ki potrjuje, da je 11. januarja 1945 dospel in bil razvrščen v koncentracijskem taborišču Dachau. Dokument je vzet iz arhiva za študije holokavsta Arolsen Archives.

AL. Dachau SK. den 6. Februar 1945.

Transportliste

zum HL. Kitzweiler (Kohle-Öl-Union Schörzingen b. Rothweil).

1	Pifferssch Igodore	44380	7. 1.06	Belg
2	Morvath Viktor	50684	11.10 17. 7.12	DR
3	Dorck Edmund	51944	11.15 9. 5.18	R
4	La Rosa Giovanni	55188	1.05 13. 6.14	It
5	Manojlo Mihail	55873	11. 5.90	R
6	Makob Justin	62077	1.05 12. 8.99	Jg
7	Frisch Lucjan	64945	11.04 3. 4.06	DRW
8	Mihailik Axel	65046	29.12.00	P
9	Stefanovic Anton	65829	11.01 17. 9.98	Jg
10	Grenko August	67327	1.10 9. 5.12	P
11	Rublinich Francesco	67366	11.11 23. 3.94	It
12	Sedmak Giuseppe	70538	11.11 15. 4.94	It
13	Mourge Marcel Roger	72799	1. 3.08	Fr
14	Mamos Wenzel	100524	18. 3.08	P
15	Wereschtschak Michael	111060	1.11 22. 6.22	R
16	Vittori Giuseppe	112423	11.11 2. 9.12	It
17	Manenti Primo	112424	11.11 16. 2.09	It
18	Mayka Eugeniusz	117245	15. 3.26	P
19	Martj Robert	118149	17. 5.25	Fr
20	Tatin Edmund	118150	1.11 14. 5.21	Fr
21	Maier Gaston	118175	11.11 27. 9.24	Fr
22	Umsch Wilhelm	120957	1.11 22. 7.19	DR
23	Sienko Wladyslaw	121346	21. 1.21	P
24	Holobinka Wasil	121494	11.11 13. 1.09	P
25	Pietrus Stanislaw	133425	1.11 19. 5.22	P
26	Galati Filipo	134979	11.11 12. 2.21	It
27	Markit Anton	135244	10.11 18. 4.04	Slov
28	Loredan Guido	135372	1.11 13. 7.19	It
29	Götschel Leonhard	135684	21. 8.12	DR
30	Barchfeld Franz	137222	9. 3.00	DR
31	Gega Mihail	137462	1. 8.92	U
32	Menyhart Miklos	137516	2.12.16	U
33	Tatuska Julius	137547	29. 8.24	U
34	Varga Istvan	137670	14.10.27	U
35	Novak Miklos	137638	6.12.24	Kro
36	Klatt Engelbert	137656	26.11.11	DR
37	Bayer Matyas	137676	10. 2.15	VB
38	Brankovan Szava	137681	14. 1.15	Ser
39	Hirt Karl	137896	11.11 14. 1.87	DR
40	Blaker Johann	137929	5.10 22.11.02	DRW
41	Kaiser Johann	137942	24. 6.13	DRW
42	Becksch Rafael	138010	11.11 13.10.12	DEA
43	Hrasnik Florian	138020	5. 5.27	DRW
44	Jakob Johann	138024	2. 6.27	DRW
45	Saunik Emil	138046	6. 7.28	DRW
46	Cerniak Jan	138063	27. 4.18	P
47	Zagodzinski Eugeniusz	138083	3.12.08	P
48	Cernicky Franz	138171	24.11.04	T
49	Kowalik Juliusz	138250	10.11 17.10.25	P
50	Krekos Stanislaw	138286	11.11 19. 9.24	P

Priloga 2: Seznam ujetnikov, ki so bili 6. februarja 1945 prepeljani z vlakom iz KZL Dachau v KZL Schörzingen.

Emil Saunik je označen pod številko 45 (N. 138046), njegov prijatelj in tovariš Florian Hrasnik pod 43 (N. 138020). Dokument je vzet iz izraelskega arhiva za študije holokavsta Yad Vashem.

Sch *2*
Gef.Nr.: **138046** *Draw*

Name: **Saunik** *6 FEB 1945*
Vorn.: **Emil** Geb.Tg.: **6. 7. 28.**
Wohnort: **Fartenek** *Nº 143*
Straße: **Kr. Cilli**

Zugang: *1. Jan. 1945* überstellt: entlassen:
1944

Priloga 3: Listina z dne 6. februarja 1945, ki potrjuje, da je Emilijan Saunik dospel v KZL Schörzingen ter bil tam uradno vpisan kot ujetnik. Dokument je vzet iz arhiva za študije holokavsta Arolsen Archives.

young.
Stammangehörigkeit

Gemeinde **Schörzingen**
Kreis **Rottweil**
Land **Burtemberg**
Begräbnisort **Schörzingen**
Grabstätte **cim. KZ**
Grab-Nr. (Urne)
Name **H R A S N I K** Geschlecht **M**
Vorname **Florian**
Tag und Ort der Geburt **??**
Kgl.-Arh.-Dep.-Sold.-Zivl.-P.D.
Erkennungsnr.
• Wann und wo gestorben **16.3.45 à Schörzingen**
Sterbefall registriert wo
Sterberegister Nr.
Todesursache
Unterschrift des Bürgermeisters
Dienststempel **PDR expl.**
FICHIER CENTRAL
le 9 Mars 1945 *r. R.*

Priloga 4: Izpis iz povojnega arhiva francoskih okupacijskih sil za KZL Schörzingen, ki potrjuje, da je dne 16. marca 1945 Florian Hrasnik umrl v koncentracijskem taborišču. Dokument je vzet iz arhiva za študije holokavsta Arolsen Archives.

Priloga 5: Po dokumentu sodeč je moral Emilijan dospeti v KZL Dachau okoli 12.–13. aprila 1945 in bil najkasneje do 13. aprila nastanjen v baraki št. 18, kjer je dočakal osvoboditev. Pretežno so v tej baraki bivali Poljaki in Rusi, a najde se sled tudi nekaterih drugih narodnosti. Posebej bode v oči vnos »Rubinich Franz, Jg.«, ki je bil Emilijanov sonarodnjak. Predvidevamo lahko, da je to ista oseba, ki je v poslednjih dneh pred osvoboditvijo skrbela za Emilijana. Dokument je vzet iz arhiva za študije holokavsta Arolsen Archives.	
Priloga 5: Po dokumentu sodeč je moral Emilijan dospeti v KZL Dachau okoli 12.–13. aprila 1945 in bil najkasneje do 13. aprila nastanjen v baraki št. 18, kjer je dočakal osvoboditev. Pretežno so v tej baraki bivali Poljaki in Rusi, a najde se sled tudi nekaterih drugih narodnosti. Posebej bode v oči vnos »Rubinich Franz, Jg.«, ki je bil Emilijanov sonarodnjak. Predvidevamo lahko, da je to ista oseba, ki je v poslednjih dneh pred osvoboditvijo skrbela za Emilijana. Dokument je vzet iz arhiva za študije holokavsta Arolsen Archives.	Priloga 5: Po dokumentu sodeč je moral Emilijan dospeti v KZL Dachau okoli 12.–13. aprila 1945 in bil najkasneje do 13. aprila nastanjen v baraki št. 18, kjer je dočakal osvoboditev. Pretežno so v tej baraki bivali Poljaki in Rusi, a najde se sled tudi nekaterih drugih narodnosti. Posebej bode v oči vnos »Rubinich Franz, Jg.«, ki je bil Emilijanov sonarodnjak. Predvidevamo lahko, da je to ista oseba, ki je v poslednjih dneh pred osvoboditvijo skrbela za Emilijana. Dokument je vzet iz arhiva za študije holokavsta Arolsen Archives.

Priloga 5: Po dokumentu sodeč je moral Emilijan dospeti v KZL Dachau okoli 12.–13. aprila 1945 in bil najkasneje do 13. aprila nastanjen v baraki št. 18, kjer je dočakal osvoboditev. Pretežno so v tej baraki bivali Poljaki in Rusi, a najde se sled tudi nekaterih drugih narodnosti. Posebej bode v oči vnos »Rubinich Franz, Jg.«, ki je bil Emilijanov sonarodnjak. Predvidevamo lahko, da je to ista oseba, ki je v poslednjih dneh pred osvoboditvijo skrbela za Emilijana. Dokument je vzet iz arhiva za študije holokavsta Arolsen Archives.

ADMISSION AND DISPOSITION REPORT SECTION IV - DISPOSITION						
Designation of Hosp. Unit		Location of APO		Status, Remarks		
Both Field Hospital		Date		3 June 45		
R NO	NAME	AGE	DATE	STATUS	REMARKS	DATE
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
DISPOSITION REPORT (Transferred to 1st Field Hospital)						
1	Gonali, Franz (Yugoslavia)	W	9 May 45	DIS	Malnutrition	SV
7	Gonali, Kiseveler (Poland)	W	9 May 45	DIS	Malnutrition	SV
11	Gonali, Alexander (Russia)	W	9 May 45	DIS	Malnutrition	SV
12	Gonali, Petre (Russia)	W	9 May 45	DIS	Malnutrition	SV
13	Gonali, Nikolai (Russia)	W	9 May 45	DIS	Malnutrition	SV
16	Gonali, Albin (Poland)	W	9 May 45	DIS	Malnutrition	SV
19	Gonali, Gert (Czechoslovakia)	W	9 May 45	DIS	Malnutrition	SV
20	Gonali, Willem (Dutch)	W	9 May 45	DIS	Malnutrition	SV
22	Gonali, Wladimir (Russia)	W	9 May 45	DIS	Malnutrition	SV
24	Gonali, Stanislaw (Poland)	W	9 May 45	DIS	Malnutrition	SV
25	Gonali, Voltech (Poland)	W	9 May 45	DIS	Malnutrition	SV
27	Gonali, Josef (Czech)	W	9 May 45	DIS	Malnutrition	SV
31	Gonali, David (Czechoslovakia)	W	10 May 45	DIS	Malnutrition	SV
33	Gonali, Casimir (Poland)	W	10 May 45	DIS	Malnutrition	SV
34	Gonali, Vladimir (Czech)	W	10 May 45	DIS	Malnutrition	SV
35	Gonali, Gustaf (Poland)	W	10 May 45	DIS	Malnutrition	SV
44	Gonali, Alex (Russia)	W	10 May 45	DIS	Malnutrition	SV
45	Gonali, Nikolai (Czech)	W	10 May 45	DIS	Malnutrition	SV
47	Gonali, Nicholas (Poland)	W	10 May 45	DIS	Malnutrition	SV
48	Gonali, Guido (Italy)	W	10 May 45	DIS	Malnutrition	SV
50	Gonali, Julius (Hungary)	W	10 May 45	DIS	Malnutrition	SV
55	Gonali, Emil (Czechoslovakia)	W	10 May 45	DIS	Malnutrition	SV
57	Gonali, Michael (Hungary)	W	10 May 45	DIS	Malnutrition	SV
58	Gonali, Edmund (Poland)	W	10 May 45	DIS	Malnutrition	SV
64	Gonali, Emil (Yugoslavia)	W	10 May 45	DIS	Malnutrition	SV
66	Gonali, Alexander (Poland)	W	11 May 45	DIS	Malnutrition	SV
67	Gonali, Frank (Poland)	W	11 May 45	DIS	Malnutrition	SV
70	Gonali, Miles (Italy)	W	11 May 45	DIS	Malnutrition	SV
RECAPITULATION TABLE						
(See O.R. 58(c), Car 1, 10, 11 Jan 45)						
PAGE 1 OF 1						

Priloga 6: Register bolnikov, nastanjenih v ameriški 66. poljski bolnišnici v enem od podtaborišč Dachaua (KZL München-Allach). Emilijana (št. 55 na listu) so 10. maja prepeljali iz glavnega taborišča v to manjše, kjer je ostal na okrevanju vse do julija. Dokument je vzet iz arhiva za študije holokavsta Arolsen Archives.

Gef.Nr.:	138 046	Yug.	2
Name:	Osaunila		
Vorn.:	Emil	Geb.Tg.:	6.7.28
Wohnort:	Lutke		
Straße:			
- 9. JULI 1945			
Zugang:	überstellt:	entlassen:	
4/2144			

Priloga 7: Bolniško potrdilo Emilijana Cavnika, datirano dne 9. julija 1945. Dober teden dni kasneje, 18. julija 1945, je Emilijan zapustil Dachau in začel svojo pot nazaj v domovino. Dokument je vzet iz arhiva za študije holokavsta Arolsen Archives.

Priloga 8: V KZL Schörzingen je med vojno umrlo 549 ljudi, med njimi 21 Slovencev. Po vojni so francoske oblasti odredile prekop žrtev in njihov dostojen pokop. Danes je v bližini nekdanjega taborišča urejeno manjše pokopališče s spominskimi tablamami za umorjene. Med imeni je tudi Florijan Hrasnik. Dokument je vzet s prosto dostopnega spletnega arhiva Allemania Judaica.